

УДК:
323.1(497.1):323.1(=163.41)“1914/1918”

Прегледни
рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXIII) X, vol=30
Бр. 4 / 2011.
стр. 307-332.

Дарко Гавриловић

Природно-математички факултет, Универзитет у Новом Саду

ОДНОС ЈУГОСЛОВЕНСТВА И СРПСТВА: ИДЕОЛОШКА МАТРИЦА СВЕТОЗОРА ПРИБИЋЕВИЋА У ВРЕМЕ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

Сажетак

У раду се истражује политичка активност истакнутог српског политичара из Хрватске, Светозара Прибићевића у време Првог светског рата. Циљ рада је анализа његових политичких активности које су се кретале у три правца: напори да се одрже добри српско-хрватски политички односи у Хрватско-српској коалицији и да се иста одржи на власти, да се заштити српски народ у Хрватској у време ратних дешавања и да се приступи стварању југословенске заједнице пред сам крај рата.

Кључне речи: Светозар Прибићевић, југословенство, српство, Хрватско-српска коалиција, Срби, Хрвати, Први светски рат, Југославија, Србија.

ПРИБИЋЕВИЋЕВА ПОЛИТИЧКА АКТИВНОСТ У ПРЕДВЕЧЕРЈЕ ПРВОГ СВЕТОСКОГ РАТА

Основна стратегија и тактика спољне политике Аустро - Угарске од самог њеног постанка као двојне монархије био је продор на југоисток Европе и спречавање свих држава, покрета и организација које су се томе супротстављале. Међу њима један од најјачих био је покрет српског народа за националну интеграцију око Србије, нарочито од 1903. године, као и југословенски покрет међу Србима, Хрватима и Словенцима, чији је циљ био стварање

јужнословенске државе изван оквира Монархије. Овај покрет је био нарочито активан од 1908. до 1914. године, тј. све до сарајевског атентата, односно, до избијања Првог светског рата, а у самом рату, с обзиром на ратне циљеве Србије, долази у своју завршну фазу остварењем заједничке државе 1. децембра 1918. године.¹⁾

Атентат на престолонаследника Франца Фердинанда, којег је извршио припадник Младе Босне, Гаврило Принцип, у Сарајеву дана 28. јуна 1914. године дао је идеју највишим круговима у Бечу да на њему треба конституисати рат са Србијом. Циљ рата био је: постићи да Србија престане да буде опасност по суседну велику силу и средиште завереничког рада против ње, а уз то још и успешном војном акцијом стећи престиж и добити задовољење за повређено осећање велике силе. Након неуспеха који је доживео аустроугарски ултиматум упућен Србији, влада Аустро - Угарске упутила је 28. јула 1914. године влади Србије телеграм у којем јој је објавила рат. Ускоро је цела Европа била у рату, подељена на Централне силе и на силе Антанте.

Пред рат 1914. године хрватска национална политика била је разбијена на четири дела, о чему је говорио Светозар Прибићевић у Сабору, истакавши да у противнике Хрватско - српске коалиције спадају “ ... заступник Радић, који је зато огорчен против Коалиције, што га није примила у загрљај, што није постао учесник у риешењу кризе у Хрватској ... ту су господа код “Обзора” и Лорковић, јер нису постали језгра гуверменталне странке и носиоци власти ... коначно ту је и Франкова странка права.”²⁾ У Сабору је постојала коалиција верна идеји одржавања хабсбуршке државе. Њени главни представници били су Стјепан Радић и Иван Франк. Другу групу водио је Иван Лорковић, који је пре рата био један од истакнутијих представника Хрватско - српске коалиције, а који је сада планирао да се у случају распада Аустро - Угарске створи независна Хрватска са словеначким покрајинама, која би била у неком федеративном односу са Србијом и Црном Гором. Трећа група била је малобројна и њу су сачињавали представници југословенског одбора: Иван Мештровић, Франо Супило и Анте Трумбић. Због ове тројнице, српска влада је створила тај одбор који је требао

1) Зборник бањалучки, *Велеиздајнички процес у Бања Луци*, Универзитет Ђуро Пуцар Стари, Бања Лука, 1987, стр. 429-433.

2) *Стенографске забиљешке*, петогодиште 1913-1918, св. 2, година 1913. и 1914, Загреб 1914. стр. 444.

да ради на постизању “једне јаке југозападне словенске државе у којој ће заједно бити Срби, Хрвати и Словенци”, а што је у ствари био циљ једне циркуларне ноте владе Србије од 4. септембра 1914. године. Четврту групу представљала је Хрватско - српска коалиција, која се и током рата држала идеје народног јединства коју је прокламовала у тренутку оснивања, а захваљујући којој су се Срби из Хрватске спасили још жешћих противсрпских погрома који су уследили после објаве рата. Од огромног значаја за Србе у Хрватској било је то што се за време рата сачувао Сабор у којем је Коалиција имала већину, па се тако споразум који је Коалиција склопила са грофом Тисом још 1913. године показао мудрим и спасоносним политичким потезом за Србе из Хрватске и Славоније.

У предвечерје рата, крајем јуна 1914. године у Сабору су се наставиле још жучљивије расправе и оптуживања. Светозар Прибићевић је био изложен највећим нападима од стране представника Хрватске странке права, Старчевићеве странке права и Хрватске пучке сељачке странке. Бурна и нетолерантна атмосфера забезена је нарочито за време говора старчевићанца Ивана Першића, који је веома оштро напао Коалицију. Но, најжешће се на политику Хрватско - српске коалиције оборио један од најрадикалнијих саборских посланика, др. Иван Франк, који се и раније истицао својим антисрпским ставовима. На његову изјаву да је у Хрватској према изборном реду Србима осигуран одлучујући утицај у 30 котара, реаговао је Прибићевић постављањем питања да ли су заиста Срби велика већина у Сабору. Франк му је на то одговорио: “Ако и није већина Сабора српска, ипак је изван сваке сумње, да она стоји под упливом једног Србина и то господина Светозара Прибићевића ... Он си је осигурао одлучну ријеч у Српској самосталној странци, која је по свом утјецају и по свом интелекту жалибоже јача, него хрватски дио у хрватско - српској коалицији, па услијед тога не може другачије ни бити, него фактично јест, наиме да Србин Светозар Прибићевић командира читавом већином.”³⁾ У наставку свог говора Франк је још упорније наставио да напада Светозара Прибићевића, али је ускоро настала толико бука да је председник Сабора морао да прекине седницу. Међутим, и после паузе дуел између ове двојице политичара се наставио, па се чак пренео и на њихове бранитеље. Због овога, председник је био присиљен да поново прекине седницу.

3) СЗ 2, стр. 1238.

Овакви сукоби између Прибићевића и Франка, оцртавали су сукоб два политичка програма. Франкова странка, представник великог дела хрватског ситног грађанства, обузетог осећајем економске несигурности, заступала је становиште да хрватски народ не може да постигне своје ослобођење и уједињење споственим снагама, већ да му је потребан снажан савезник, а то, по франковцима, једино је могла да буде династија. Франковци су веровали да ће им династија осигурати елементе државности и помоћи у остварењу Велике Хрватске унутар Монархије. Због тога, они су радили све оно што је Беч тражио од њих, почевши од противсрпске пропаганде у својим новинама, преко исконструисаних велеиздајничких оптужби, па све до испољавања отворене мржње, демонстрација, заплашивања и уништавања српског имена и српске имовине у Хрватској и Славонији.⁴⁾ О њима је много година касније Прибићевић писао да нису водили “такву политику због тога што су се продали Бечу, као што су им предбацивали, или стога што су њезине вође очекивале за себе особну корист у будућности - једноставно су сматрали да такву политику налажу интереси хрватског народа.”⁵⁾ С друге стране, Хрватско - српска коалиција, уз уважавање династије, није прихватала безусловну подршку двору, већ је своју политику градила на поштивању Хрватско - угарске нагодбе. Она није прихватала никакав ризик при решавању акутних политичких питања и у ствари је чекала боље време за остварење јужнословенског јединства. До тада, она је настојала да осигура не само опстанак на политичкој сцени него и да задржи водећу позицију у Сабору, с намером да на тај начин обезбеди међунационални мир у Хрватској у данима пред почетак и за време Првог светског рата.

Недуго после почетка сукоба Прибићевића и Франка, из Сарајева је стигла вест о атентату Гаврила Принципа, који је усмртио аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда и његову супругу Софију.⁶⁾ Била је то нова прилика за франковце да се окове на Србе у Хрватско - српској коалицији и њиховог коалиционог вођу Светозара Прибићевића. Наиме, Коалиција, а нарочито њено

4) Василије Крестић, *Српско - хрватски односи и југословенска идеја у другој половини 19. века*, Београд, Просвета, 1986, стр. 339-369.

5) Светозар Прибићевић, *Диктатура краља Александра*, Глобус, Загреб, 1990, стр. 17.

6) Види код Војислава Богичевића: *Сарајевски атентат – изворне стенографске биљешке са главне расправе против Гаврила Принципа и другова одржане у Сарајеву 1914. године*, Државни архив НР БиХ, Сарајево 1954, и код Владимира Дедијера: *Сарајево 1914*. Просвета, Београд 1966.

српско крило, били су још пре осумњичени за да воде политику унутар Коалиције која би Хрватску требала да у целости политички оријентише према Београду и српској влади, а која је одмах оптужена као инспиратор атентата. Због тога је већ при самом отварању саборске седнице 30. јуна настала силна бука и галама када су франковачки посланици упућивали коалиционашима (а управо су међу њима били српски посланици) повике: "Доље убојице! Су-кривци! Ван Прибићевић! Ван сви Власи!" а посебно према Прибићевићу: "Велеиздајниче, убојицо! Београдску политику води, он је предсједник!" и према председнику Сабора др. Богдану Медаковићу: "Доље убојица, не ћеш говорити! Доље Србине!"⁷⁾

Оваква атмосфера није била само у Сабору, већ су и на улицама градова широм Хрватске, али и Босне и Херцеговине, избиле противсрпске демонстрације. О томе је писао и Виктор Новак забележивши како је "сав талог од једног деценија фанатичке мржње и националног шовинизма избио ... на површину у језивом облику мјесеца јуна и јула 1914. године, послије сарајевског атентата. Црножути клерикализам је оргијао, увјерен да је дошао тренутак за прву жетву сјетве кроз један и по децениј."⁸⁾ У пропагандном рату против Срба и свих југословенски оријентисаних Хрвата, предњачио је франковачки лист "Хрватска". У то време, створена је спрега Радићеве Хрватске пучке сељачке странке и франковаца. Радићеви текстови у "Хрватству" све жешће су нападали Србе оптужујући их за "Ефијалтово дјело у два правца: највећу и најмирољубивију свјетску државу (оп. аут. мисли на Русију) задојише невјеројатном мржњом и неповјећењем према другој највећој славенској држави, према хабзбуршкој монархији ... Србија је дакле крива што Европа данас нема најјачега и безувјетног заговарача мира ... за таку и толику кривњу мора јој прије или касније доћи заслужена казан."⁹⁾ О погромима Срба од стране франковаца и радићеваца писао је и др. Иван Рибар истичући како је "жалосно било проматрати у тим поворкама и многе хрватске сељачке присталице Радићеве странке ... наоружане франко - фуртимашке банде ... су жариле, палиле, пљачкале 1914. све што је српско и терорисале су све и свакога ко није пристајао уз њих и њихове злочине."¹⁰⁾

7) СЗ 2, стр. 1247, 1248.

8) Виктор Новак, *Magnum crimen*, репринт, Нова књига, Београд, 1986, стр. 20.

9) *Хрватска*, 821 / 28.7 1914. стр. 1.

10) Иван Рибар, *Из моје политичке сударње*, Напријед, Загреб, 1965, стр.119, 121,129.

Међутим, као противтежа акцијама франковаца и радићеваца дошла је осуда њихових дела у Хрватском сабору, у редовима Хрватско-српске коалиције, код напредне хрватске омладине и других група и појединаца. Коалиција је онемогућила франковачке скандале у Сабору, у коме су користећи се моменталном ситуацијом после атентата, покушали да оборе Коалицију и да уведу ванредно стање. Смиривању ситуације посебно је допринео Светозар Прибићевић, који је све франковачке увреде мирно подносио, а на њихове жестоке иступе увек смирено одговарао. На саборској седници одржаној 8. јула 1914. године, Прибићевић је још једном истакао да Коалиција није никаква превратничка странка, јер “ни-тко се неће наћи, тко не би дубоко пожалио, што се је догодила она велика несрећа за монархију и за нас све у Сарајеву. Али се не би требао наћи нитко такав, тко у нашем краљу и у нашем садашњем пријестолонаслѣднику не би гледао гаранцију за напредак Хрватске.” При том, он је осудио франковце јер су се “у некидашњој сједници понашали онако, како су се понашали, тим су уједно казали несвјесно, да ми не можемо имати таквих гаранција нити у нашем краљу нити у садашњем пријестолонаслѣднику. Па како онда долази таква странка, да нас, коалицију која води легалну политику, обједује са непоштовање законитог владара и династије ... Мени се је с неких страна увијек приговарало, да сам иницијатор политике, која не води рачуна о правима Хрватске ... Ја могу да кажем, да сам одувјек заступао то становиште, да у Хрватској треба да владају Хрвати и да Хрватска треба да носи хрватски карактер.” На крају свог говора, Светозар Прибићевић је још једном истакао да је он “био први Србин, који је на јавној скупштини ка-зао, да се с.с.с. у своме дјеловању политичкоме имаде сложити са хрватским странкама и да се Босна сједини с Хрватском. Ја сам тврдио да то сједињење треба и са српског гледишта форсирати, и да треба радити на томе, да се нађемо сви заједно, јер ћемо једино онда бити доста јаки, ако сви будемо заједно: сви Срби и Хрвати у монархији. Друго је питање како можемо до уједињења доћи. Ја и моји другови стојимо на становишту позитивног државног права ... Ја мислим, да је много јаче становиште хрватско ако она може да се позове на позитивни закон, него ако се позове на хисторичка права и пергаменте. Али Хрватска може да се позове не само на

позитивно државно право, него и народно државно начело. То је становиште најјаче, што може да буде.”¹¹⁾

Ипак, Коалиција није успела да у потпуности умири франковце и радићевце у њиховим испадима, јер је већ 28. јула 1914. године почео рат. Избијање рата између Аустро - Угарске и Краљевине Србије довело је Светозара Прибићевића и целу Српску самосталну странку у деликатан положај, зато, јер су, с једне стране напади и денунцијације настављени, а са друге његов страначки лист “Србобран” је 21. августа престао привремено да излази. Тако је било и са читавом српском штампом у јужним крајевима Монархије. Српски листови у Босни и Херцеговини: “Српска Ријеч”, “Народ” и “Отахбина” такође су обустављени, јер су штампарије, у антисрпским демонстрацијама, потпуно опустошене.¹²⁾ У то време франковци су покренули кампању “да се Светозар Прибићевић елиминира из јавног живота, а ако то није могуће, оно бар из редова саборске већине у Хрватској ... Франковци тако растурају најалармантније вијести у Загребу. Тако су јучер турили у јавност, да је Светозар Прибићевић са дром Хинковићем побјегао у Београд. Данас су раструбили вијест да је Прибићевић ухапшен ... Међутим, Прибићевић остаје у Загребу.”¹³⁾ Осим франковаца, Прибићевића напада и “Обзор” који га изједначава са Франком и његовим следбеницима називајући његову изјаву, у којој је рекао да франковци раде за централизам, “мађаронштином”. При том, “Обзор” је тврдио да је Светозар Прибићевић “једнако денунцирао франковце, као што франковци денунцирају Србе, кад веле да су у вези са атентаторима.”¹⁴⁾

ПОЛИТИЧКА АКТИВНОСТ СВЕТОЗАРА ПРИБИЋЕВИЋА ДО 1917. ГОДИНЕ

У таквој атмосфери, Прибићевићу није ништа друго преостало него да се склони. Појединости о његовом одласку у Будимпешту нису посве разјашњене. Богдан Кризман наводи да је то било у договору са угарском владом, али тек пошто је “држан четири

11) СЗ 2, стр. 1314. Говор Светозара Прибићевића пренео је “Србобран” у броју 140 / 26.6 (9.7) 1914. стр.1.

12) *Хрватски Покрет*, 179 / 2.7 1914. стр.6.

13) *Србобран*, 165 / 20.7(3.8) 1914. стр.1.

14) *Обзор*, 20.7 1914.

мјесеца у војничком затвору, увијек у самници, потпуно одвојен од жене и дјеце, без икакве везе са свијетом и послије тога интерниран у Будимпешти до средине 1917. године.”¹⁵⁾ За разлику од њега, један други савременик ратног периода Прибићевићеве делатности - Драгутин Хрвој - дао је нешто другачије податке у којима је тврдио да је “Прибићевић постао ... г.1913. особа посебног повјерења мађарског министра предсједника грофа Тисзе, пак када је у почетку рата г. 1914. пријетила погибелъ да би бечка војничка олигархија под изванредним ратним приликама знала можда посегнути и за главом Светозара Прибићевића, даде гроф Тисза једнога дана г. 1914. лијепог тога Прибићевића допремити (додуше под војничком ескортом) к себи у Пешшту, да га на сигурном мјесту (у једној вили крај Пеште) заклони у заштиту и сачува за боља времена од буре, која му је пријетила.”¹⁶⁾ Без обзира на то да ли је след догађаја у вези са одласком Светозара Прибићевића у Будимпешту био онакав каквим га износи Кризман на основу писања Адама Прибићевића или како га износи Драгутин Хрвој, остаје чињеница да је Светозар Прибићевић на почетку Првог светског рата напустио Загреб и да није суделовао у раду Хрватског сабора све до јула 1917. године. О томе тврде нам и саборски записници у којима су забележене његове поновљене молбе упућене Председништву Сабора. У тим молбама он тражи одобрење допушта (16.7 1915; 21. 12 1915; 21.12 1916.), а Сабор их је увек позитивно решавао. Премда Светозар Прибићевић није активно суделовао у раду Сабора и пештанског парламента, он је, према писању његовог брата Адама Прибићевића, “живо судјеловао у раду Хрватско - српске коалиције и припремао будуће догађаје с пријатељима.”¹⁷⁾

Тек на јесен 1917. године, дакле неколико месеци после првих сигнала ратом изморене Аустро - Угарске да дође до сепаратног мира, Прибићевић се вратио у Загреб. Ситуација је у Хрватској била сасвим другачија од оне на почетку рата. Наиме, 30. маја 1917. године Југословенски клуб у Бечу, под вођством Антона Корошеца, поднео је Мајску декларацију у којој се захтевало на темељу народног начела и хрватског државног права уједињење свих земаља у Монархији, у којима живе Словенци, Хрвати и Срби у једно “самостално, од сваког господства туђих народа слободно

15) Поговор др. Богдана Кризмана у књизи С. Прибићевића, *н.д.*, стр.283.

16) *Хрватски Народ*, 1 / 5.1 1940. у чланку «Конац великих опсејана».

17) Богдан Кризман, *Хрватска у првом свјетском рату*, Глобус, Загреб, 1989, стр. 102.

и на демократској подлози основано државно тијело, под жезлом Хабсбуршке династије.” Ову декларацију подржао је велики број посланика у Сабору. Њима се придружио и Стјепан Радић, чије је одушевљење за аустроугарске ратне походе из првих дана рата, после пораза и замора на фронтима, у потпуности спласнуло. У прилог повратку Светозара Прибићевића у Загреб ишла је и крфска конференција (15.6 до 20.7 1917.) на којој су учествовали представници српске владе и Југословенског одбора. Њен главни задатак био је да свету саопшти декларацију о спремности да се створи јединствена југословенска држава. Декларација је изгласана 20. јула 1917. године, а њено је становиште било да су Срби, Хрвати и Словенци један троимени народ, призната су сва писма као равноправна, а исто и цркве. Тим актом, некадашњи другови из Хрватско - српске коалиције, Светозар Прибићевић и Франо Супило¹⁸⁾ (који је сада био члан Југословенског одбора) потпуно су се приближили. Идеја Светозара Прибићевића о томе да су Срби и Хрвати “један исти народ” тиме је коначно постављена за темељ будућег уједињења јужнословенских народа изван хабсбуршке монархије са онима који су се, мада још кратко време, налазили под њеним окриљем.

Средином децембра 1917 године, дакле после три године одсуствовања из Хрватске, Светозар Прибићевић се обратио посланицима у Хрватском сабору. Осврнувши се најпре на излагање представника Стерчевићеве странке права и Чисте странке права, објаснио је затим своје стајалиште по питању основе закона о изборном реду. Том приликом он је закључио да је “Хрватско - српска коалиција била странка, која је почела да изграђује темеље нашег устава; исто тако знам, да је свака уставна реформа потекла иницијативом Хрватско - српске коалиције, познато је, да смо ми у прогласу 1905. године, кад смо се први пут народу приказали као странка, поставили као кардинално питање свеопће изравно, једнако и тајно право гласа.”¹⁹⁾

18) Франо Супило и Анте Трумбић, иначе чланови Југословенског одбора, пристали на уједињење са Србијом из тог разлога што су обојица били Хрвати из Далмације и као такви стрепили су да ће силе Антанте у договору са Италијом припојити јој Далмацију и делове хрватског приморја. Мислили су да стварањем једне веће и војнички јаче државе у заједници са Краљевином Србијом могу добити гаранте да ће те земље остати у хрватским рукама.

19) СЗ 6, стр. 171.

Треба имати на уму да су у тим данима франковци остали доследни својој антисловенској и аустрофилској политици. У ствари, њихова верност круни трајала је све до краја рата, а да су вршили “конфидентску работу” и били “не само конфиденти војних аустријских власти него су спремали завјеру против Хрватског сабора и аутономије земље” потврдио је непобитним документима хрватски бан Михаловић.²⁰⁾

Упркос оваквом ставу франковаца и притисцима власти, незадовољство становништва непрестано је расло, па је и активност политичара у њима била у сталном успону. У изјавама и порукама које су заредале од краја 1917. године, а којима се говори о политичком положају Хрвата, Словенаца и Срба у Хабсбуршкој Монархији, недвосмислено се истиче захтев за њиховим уједињењем и стварањем заједничке државе. Загреб тада постаје средиште политичког окупљања и политичке акције на словенском југу Монархије. Немало значење је при томе имала чињеница да је Хрватска од свих јужнословенских земаља Монархије једина имала легитимно представничко тело - Хрватски сабор.

СВЕТОЗАР ПРИБИЋЕВИЋ И СТВАРАЊЕ ЈУЖНОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ

Акција политичког окупљања пројугословенских политичких снага почела је у јануару 1918. године. Почетни корак учињен је у Словенији када се 13. јануара у Марибору одржао састанак повереника Словенске народне странке на којем је изражен захтев за уједињењем свих делова јединственог народа Словенаца, Хрвата и Срба у независну, слободну државу. На састанку је предложено повезивање свих странака које стоје на том стајалишту. Недуго после тога уследио је договор између Старчевићеве странке права (др. Анте Павелић, старији) и Југословенског клуба (др. Антон Корощец) о сазивању састанка политичких странака и група из јужнословенских земаља под аустроугарском власти у Загребу. Састанак је одржан 2 и 3. марта 1918. године, а присуствовали су представници: Старчевићеве странке права, дисиденти из Хрватско - српске коалиције, посланици Социјалдемократске странке Хрватске и Славоније, Словенске народне странке, Словенске народне напредне странке, представници српских и хрватских странака из

20) Милан Марјановић, «Франковци у јавном животу Хрватске», *Јавност*, 2 / 1936, стр. 30.

Босне и Херцеговине, представници политичких група из Далмације, Истре и Међимурја. После два дана расправа на крају су се сложили да стоје на становишту народног јединства и самоодређења, те да захтевају “народну независност и на демократским темељима уређену државу Словенаца, Хрвата и Срба.” Та кратка изјава, названа Загребачка резолуција резултат је вишемесечног рада на реализацији замисли о организацији и повезивању свих снага које су се изјасниле за југословенско државно јединство.

Хрватско - српска коалиција и њен вођа Светозар Прибићевић остали су изван процеса националне концентрације, тако да је њихово држање наишло на оштру критику и замерке странака и група које су се зближиле у заједничкој акцији. Тако је “Глас Словенаца, Хрвата и Срба” писао да је “политика званичне репрезентације народа (оп. аут. - мисли на Хрватско - српску коалицију) у директној противности с националним аспирацијама. Таква политика не може имати оправдања и пред вањским свијетом фасификује народну вољу. Они који не знају фактично стање код нас и не познају идеале народа у овом часу, сматрат ће ту политику народном, јер Хрватско - српска коалиција има формални пристанак народа.” Но оно што је најгоре у тој политици, то је да она “цијепа народну вољу, деморалише народ и омета му размах свих енергија у раду за велики циљ.”²¹⁾ О ставу Хрватско - српске коалиције током 1917. и на почетку 1918. године писао је и Виктор Новак који је истакао да је “службени став Хрватско - српске коалиције обиљежен пуном пасивношћу према свему овом таласању политичког стремљења. Жалосна је чињеница политике опортунитета, надмудривања и - чекања била и у одлуци већине Хрватског сабора ... када је обнављајући у својој адреси, у најужој сервилности “староставни завјет вјерности” молила Круну милост да јој помогне доћи до уједињења у оквиру Хабсбуршке монархије.”²²⁾

Те су речи биле упућене пре свега на адресу Светозара Прибићевића, који је био главни креатор политике Коалиције. Прибићевић је био изложен нападима и других новина, па је због тога био присиљен да одговара са говорнице Сабора. Урадио је то на седници од 9. јула 1918. године. Осврнувши се на концентрацију

21) Глас СХС од 6. марта 1918. у чланку под насловом “Коалиција”, такођер и у књизи Хрвоја Матковића, *Светозар Прибићевић, идеолог-страначки вођа – емигрант*, Хрватска свеучилишна наклада, Загреб, 1995, стр. 49.

22) В. Новак, *н.д.* стр. 59.

горепомених странака он је рекао да је то само “један метод” и “једна тактика”, додавши, при том, да у политици може да постоји и други метод и друга тактика, а то је “метода подјеле улога”. Он је даље истакао како је у сталном контакту са народом, али да из тог контакта он није разабрао да народ мисли да “данашњу политичку ситуацију треба дићи у зрак”, а да се не зна каква ће нова ситуација настати. “Пошто је подсетио на изјаве франковаца да је њихов циљ увођење комесаријата у Хрватској, који би требао да реши народно питање “у хрватском правцу”, Прибићевић пита: “што ће бити ако Коалиција напусти данашњу ситуацију и ако се почне владати без Сабора. Нема сумње да је врло лако и комотно стајати на становиштима која су заузела господа, јер господа немају никакве одговорности у том погледу. Они су сигурни да је овдје једна већина, која чува Сабор, која подржава уставно стање и која омогућује слободно политичко кретање.”²³⁾

Овакво Прибићевићево стајалиште полази од тога што је он сматрао за све време рата нужним да се сачува Хрватски сабор, па је тај чин, после, себи приписивао као највећу заслугу ратног периода. Пишући 1926. године о својој политици и држању Хрватско - српске коалиције у време рата, он наводи да је за такав свој став добио подршку и чешких политичких кругова. Наиме, он тада по први пут саопштава да му је брат Валеријан, враћајући се 1918. године из Прага са манифестација словенске солидарности, донео поруку чешких политичара да треба да се сачува Хрватски сабор до одлучног тrena “макар се морала због тога водити и опортунистичка тактика.”²⁴⁾ Прибићевић је сматрао Сабор законитим представником народа коме нико не може да приговори нелегалан став и који би “у једном народу гдје је у широким сојевима био доста јак осјећај легитимитета, могао у одлучном историјском часу казати своју мјеродавну ријеч у интересу уједињења нашег народа, свију Срба, Хрвата и Словенаца.”²⁵⁾

Но, и поред овако изложених разлога, Прибићевића је наставила да напада опозиција. Један од најжешћих у тим нападима био је Стјепан Радић, који је после свесловенског конгреса у Прагу направио заокрет у својој политици тако што је прихватио идеју уједињења са Србијом и Црном Гором, али на “темелу демократије и

23) *Дневник седница Хрватског сабора за 1918. годину*, стр. 1071, 1078.

24) *Ријеч*, 274 / 1.12 1926. стр.2.

25) Исто.

самоодређења народа.”²⁶⁾ Он напада Коалицију због “неслобода са-стајања у Хрватској и Славонији” називајући је “табором злосретних мађарона”, којем је “Свето писмо ићи у Пешту и братимити се са Маџарима било од срца, било тобоже из политике ... Коалиција је по свом раду маџаронска ... није за праву славенску слогу, него славенство само као узпут спомиње, једино им је до наше слоге са Словенцима и Србима.”²⁷⁾

Премда је, како се види, Коалиција била оптуживана за издају и мађаронство од стране већине хрватских политичара, постоје подаци који нам говоре да је она одржавала везе са политичком емиграцијом. Тако је Прибићевићев повереник, српски политичар у Босни и Херцеговини, Данило Димовић 1917. године отпутовао у Швајцарску, а почетком 1918. године предлагао и Прибићевићу да се одлучи на пут у исту земљу.²⁸⁾ Када је др. Фран Барац као посланик политичких кругова из Хрватске почетком септембра 1918. године по трећи пут боравио у Швајцарској, пренео је члановима Југословенског одбора и неколико питања Светозара Прибићевића. Прво од тих питања гласило је: “У којем психолошком моменту се мисли да би Коалиција требала отворено иступити?” Из тог податка произлази да је Прибићевић већ тада био спреман да се укључи у општенародну акцију, али је и испитивао ситуацију и тражио најподеснији тренутак. Карактеристично је то да је Прибићевић сва питања упутио пре пробоја Солунског фронта, догађаја који је несумњиво радикализовао многе политичаре. Успеси српске војске и савезника на Балкану били су одлучујући сигнал на акцију за све политичаре, па и за Светозара Прибићевића.²⁹⁾

Његова политичка активност у септембру 1918. године даје плода у меморандуму који су босански политичари ставили пред грофа Тису. Наиме, Прибићевић је непосредно пред Тисин долазак у Сарајево телефонски разговарао са Данилом Димовићем, да би на темељу тог разговора нешто касније био састављен меморандум. У њему, босански политичари наглашавају да Југословени

26) СЗ, VI, стр. 1094.

27) *Дом*, 33/22.8 1918. стр.1.

28) Б. Кризман, «Повјерљиве везе између Југословенског одбора и домаћих политичара за вријеме првог свјетског рата», *Историјски зборник*, 15 / 1962, стр. 22.

29) Х. Матковић, *п. д.* стр.50.

требају да постану самосталан народ и да требају да оснују своју државу, позивајући се при том на начело самоодређења народа.³⁰⁾

Тај телефонски позив довољно говори у прилог чињеници да је Светозар Прибићевић у септембру 1918. године заузео нове позиције и одлучније се ставио против Аустро - Угарске. Додуше и развој догађаја у септембру наговестио је тешке дане за Аустро - Угарску. Нота грофа Буријана од 14. септембра упућена “сви-ма”, у којој се позивају све зарађене државе на преговоре о евентуалном примирју наишла је на негативне реакције, затим почетак савезничке офанзиве на солунском фронту у зору 15. септембра, као и Тисино путовање, па капитулација Бугарске, упозорили су Светозара Прибићевића да се ближе одлучујући дани и да у новим условима мора да заузме нове позиције. Ускоро му се пружа прилика да направи тај корак. Наиме, чим је основано Народно веће Словенаца, Хрвата и Срба, као нови политички фактор, његових седам чланова (Будисављевић, Дринковић, Кораћ, Корошец, Лагиња, Петричић, Сунарић) посетило је Светозара Прибићевића у намери да га приволи да са Хрватско - српском коалицијом приступи Већу. Премда је дан раније, Прибићевић у разговору са Будисављевићем оценио како је акт оснивања народног већа уперен против Коалиције, Прибићевић је ипак у свом говору пред делегацијом нагласио како осећа да се “ближе повијесни дани одлуке.”³¹⁾ Чим су преговори са Коалицијом били довршени, приведен је крају процес националне концентрације. Светозар Прибићевић је у функцији другог подпредседника Народног већа ушао у нову фазу своје политичке делатности. Сасвим сигурно, он је за тај чин изабрао добар тренутак, јер се већ почетком октобра јасно могла видети судбина Хабсбуршке Монархије.

Коалиција је у Већу добила 12 места, старчевићанци 6, социјалдемократи 2, Радићева Хрватска републиканска сељачка странка 2³²⁾, радикали 2, групе око “Гласа СХС” 1, Новина 1 и Малих

30) Данило Димовић је писао о телефонском разговору са Светозаром Прибићевићем у “Препороду”, 7-14 /1922. и “Ријечи” 295 / 23.12.1925.

31) Упореди са Б. Кризман, «Стварање југославенске државе», *Историјски преглед*, 1958 / 3-4, стр. 177.

32) Радић је 27. јула 1918. године на седници главног одбора ХПСС -е, прогласио своју странку републиканском. Сматрамо да је то учињено [то под утиском слике пропадајуће Монархије и васкрсле Совјетске републике, што под утицајем незадовољног сељаштва и војске. При томе треба имати на уму да је Радић задржао неодређени и сувише општи смисао републиканства, који је касније претворио у мит који је изражавао све оно што је хрватски народ нејасно осећао и желео.

новина 1. Оваквим односом снага у Већу, Светозар Прибићевић је остварио доминантан положај. У прилог томе говори нам и чињеница да је на његово инсистирање у Народном Већу да се сазове Хрватски сабор који би требао да се изјасни о раскидању нагодбе, он заиста и сазван 29. октобра 1918. године. Овакав Прибићевићев став био је потпуно у складу са његовим уверењем да легитимне одлуке за Хрватску може да донесе само његово легитимно представништво.

Када су се 29. октобра окупили посланици у Сабору, Светозар Прибићевић је у име групе саборских посланика поднео прешни предлог о раскиду државноправних веза са Аустро - Угарском и о проглашењу Далмације, Хрватске и Славоније са Ријеком посве независном државом која улази у заједничку народну суверену државу Словенаца, Хрвата и Срба.³³⁾ Том приликом, између осталог, он је нагласио да се његов предлог заснива на начелу народног самоодређења, а не на начелу легитимитета, тврдећи како “у читавом свијету данас нема никога који би стајао на становишту легитимитета, јер начело народног самоодређења руши сваки легитимитет.” Он се такођер изјаснио за потпуну равноправност Хрвата, Срба и Словенаца, а против сваке мајоризације, нагласивши да када би се у било ком од поменутих народа “увријежила бојазан или сумња ... у једнаку заштиту, било једнаки суверенитет ... онда би та сумња изазвала стање, које би значило једну слабост наше нове државе и у тој слабости туђински народи, који ће нас окруживати и који ће гајити према нама империјалистичке тежње, нашли би снагу за себе.”³⁴⁾

Предлог Светозара Прибићевића, Хрватски сабор је прихватио једногласно. Хрватска је постала део нове Државе Словенаца, Хрвата и Срба, са Председништвом Народног већа на челу, као носиоцем врховне власти у њој. Пошто је Прибићевић у Народном већу имао главну реч, сасвим је јасно да је и у новој држави власт била у његовим рукама.

Треба да се каже да је на тој седници представник франковачке групе посланика дао изјаву којом је, под притиском елементарне провале народног одушевљења за идеју јединства Хрвата са Словенцима и Србима, изјавио да Странка права прихвата предлог, да се сва државна власт пренесе на Народно веће. Између осталог, др.

33) Х. Матковић, *н. д.* стр. 52.

34) Ј. Хорват, *Политичка повијест Хрватске*, том 2, Биноза, Загреб 1936, стр. 88-91.

Владимир Пребег рекао и је и то да је програм Странке права “испуњен оним тачкама у којима захтјева обуставу нагодбе и прелом с Угарском те уједињење свију хрватских земаља у једну самосталну неовисну државу, и предочит ће Саборски клуб Странке права страначком свом вијећу, које ће се сазвати у најкраће вријеме, да се Странка права разиђе.”³⁵⁾ Овим гестом, Странка права се само за тренутак повукла, јер, како истиче Виктор Новак, њене ће “незадовољне присталице, којих није био мали број, нарочито оних око Стадлера и Шарића у Сарајеву или оних око сплитског “Дана” и даље продужити интимно критизирање својих првака. Нарочито оних с којима се никако нису могли сложити и никако да схвате да им је сада ново доба наметнуло својом стварношћу и искрено залагање за слогу и братство с православним Србима, ма и под видом Махнич - Јегличева “Послања” на новој Господњој њиви, и на раду за један овчињак с једним пастиром.”³⁶⁾

После одлуке да Хрватска има постати саставни део Државе СХС у Сабору је “избила права ерупција, урнебесно клицање и плескање ... као и на Марковом тргу ... када је предсједник Медаковић споменио Србију као темељ наше побједне ... Силно клицање Србији ... заступници поусташе са сједала ... као што и онда када је Светозар Прибићевић споменио државу која има сизати од Соче до Солуна.”³⁷⁾

Истог дана састављена је и покрајинска влада за Хрватску и Славонију на челу са дотадашњим баном Антуном Михаловићем. Док су се водили разговори око питања о томе ко би требао да уђе у покрајинску владу настао је спор између Стјепана Радића са једне и Светозара Прибићевића и групе око “Гласа Словенаца, Хрвата и Срба” с друге стране, око тога ко би требао у новој влади да преузме ресор народног господарства. Радић је тражио да се њему повери тај ресор, што је Прибићевић одбио. Прибићевићев поступак је само још више заострио његове односе са Радићем, али ипак није довео до кризе у влади. Од тог часа, сваким даном, између Прибићевића и Радића разлике су постајале све веће. У том тренутку, Светозар Прибићевић је исказао своју политичку моћ, али је

35) Фердо Шишић, *Документи о постанку Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1914-1919*, Наклада Матице хрватске, Загреб, 1920, стр. 203, 204.

36) В. Новак, *п.д.* стр.72.

37) *Новости*, 290 / 30.10 1918. стр.1.

и уједно утро пут дугогодишњем сукобу великог домаћаја између себе и Стјепана Радића.

Треба имати на уму да Прибићевић у Хрватској није имао озбиљног опонента. Фран Супило, који је такођер радио на стварању заједничке државе као члан Југословенског одбора, а који је, пошто је напустио Хрватско - српску коалицију, годинама критиковао Прибићевића да води опортуну политику, умро је у септембру 1917. године. Франковачка политика се нашла пораженом самим чином уједињења. Тако да је на хрватској политичкој сцени као једини противник Прибићевићу остао Стјепан Радић.

Прибићевић је сву своју политичку активност на почетку новембра 1918. године усмерио на то да успостави што је брже могуће везе са српским регентом Александром Карађорђевићем, Врховном командом српске војске и члановима српске владе у Београду. Поттицај за то му је дао лично српски регент који је самоиницијативно, без знања владе и осталих политичких чинилаца који су преговарали у Женеви, тражио везу са Загребом и упоредо радио на споразуму са политичким представницима Народног већа СХС. У истој наредби уочљива је регентова ужурбаност да лично преузме иницијативу у завршној фази уједињења и, користећи се неслогом политичких представника, да појача свој положај у власти.³⁸⁾ У складу са регентовим настојањима, Прибићевић упућује у Београд посебну делегацију Народног већа са задатком да информира регента и чланове српске владе о политичкој и војној ситуацији у јужнословенским земљама које су до тада биле под влашћу Аустро - Угарске и да договоре прве смернице о изградњи будуће заједничке државе. У делегацији су се налазили др. Лаза Поповић, мајор Драгутин Перко и Валеријан Прибићевић, иначе брат Светозара Прибићевића. Валеријан Прибићевић је одмах именован за “конзуларног агента” Народног већа у Београду, а генералштабни потпуковник Душан Симовић за изасланика Врховне команде у Загребу.³⁹⁾ У преговорима које су водили у Београду, тројица посланика из Загреба су “захтевали у име својих сународника непосредно стварање једне Велике и уједињене Југославије, која би имала једну јединствену владу у којој ће Хрвати, Словенци и Срби бити

38) Ђорђе Станковић, *Никола Пашић и југословенско питање*, књ. 2, БИГЗ, Београд 1985, стр. 214, 215.

39) Х. Матковић, *Светозар Прибићевић и Самостална демократска странка до шестојануарске диктатуре*, Институт за хрватску повијест Свеучилишта у Загребу, Загреб, 1972, стр. 22.

убудуће стопљени у једно,⁴⁰⁾ што је у основи била Прибићевићева идеја још из времена студија.

Чим се делегација вратила из Београда, Врховна команда српске војске упутила је у Загреб генералштабног потпуковника Душана Симовића, као свог посланика при Председништву Народног већа Словенаца, Хрвата и Срба. Потпуковник Симовић, који је стигао у Загреб 13. новембра 1918. године, од почетка је одржавао присне везе са Светозаром Прибићевићем. Од њега је Симовић добијао обавештења о политичкој ситуацији и расположењима појединих политичара и група у Народном већу, а Прибићевић је опет путем Симовића успоставио изравну везу са Врховном командом српске војске и регентом Александром.⁴¹⁾

На конференцији у Женеви прихваћени су закључци о формирању југословенске државе, односно, њом је договорено уједињење Државе СХС и Краљевине Србије успоставом двојног суверенитета. Тиме је предвиђено да, до усвајања Устава, постоје две стварно независне државе (Србија и Држава СХС), што је непосредно угрожавало програм уједињења српског народа, интересе српске грађанске класе и династије. Иако потписан, Женевски споразум је суспендовала српска влада, а на то су утицали развој ситуације после пробоја српске војске и њених победа, тешко стање у којем се нашло Народно веће СХС после рушења Аустро - Угарске, али и постојање одређених снага које су биле за другачије решење уједињења.

Док су представници српске владе, Југословенског одбора и Народног већа били у Женеви у циљу постизања што скороријег договора, Прибићевић је био у Загребу. Одатле, он је настојао да добије, преко Симовића, информације од Пашића о детаљима постигнутог споразума у Женеви. Прибићевић је примио неке вести "неслужбене гласове" како сам каже, али о детаљима споразума он је тек тражио информације. У Симовићевом извештају наглашава се да већина Народног већа и владе стоји на гледишту нераздвојне и недељиве државе Срба, Хрвата и Словенаца под династијом Карађорђевића. У случају да Југословенски одбор у Женеви не заступа идентично гледиште, влади Србије се сугерише да изјави како чланови Југословенског одбора не познају мишљење народа и да тражи да се непосредно саслуша Народно веће у Загребу. У изве-

40) Ђ. Станковић, *н.д.* стр.215,216.

41) Х. Матковић, *Светозар Прибићевић, идеолог, страначки вођа, емигрант*, стр. 54.

штају је наведено и Прибићевићево мишљење да треба одмах приступити формирању заједничке владе која би подузела претходне радове ка стварању државе.⁴²⁾ После ових Симовићевих извештаја, а и након разговора са др. Лазом Поповићем и Валеријаном Прибићевићем у Београду, двору и њему блиским политичким круговима, постало је јасно да им је Народно веће далеко повољнији партнер у преговорима него Југословенски одбор предвођен Антом Турмбићем који се још од Крфске декларације залагао за поштивање аутономија и засебности појединих покрајина.

Пошто Народно веће није имало никаквих информација о закључцима Женевске конференције, Прибићевић је затражио из Београда поверљиве информације да би 16. новембра примио од министра Момчила Нинчића обавештење о закључцима Женевске конференције. У том се обавештењу наводи да су Пашић и опозицијске групе били у заблуди с обзиром на расположење народа изван Србије, јер иначе не би пристали на женевске закључке. Нинчић је нагласио да у Београду стичу утисак како “извесни хрватски кругови” намеравају да одвоје Србију и Црну Гору од осталих “наших крајева” и да створе једну “чисту аустријску комбинацију”, као што је то била бивша Аустро - Угарска. На крају Нинчић пише да је српска влада већ позвана у Београд како би се исправило оно што је пошло лошим путем у Женеви и Паризу.⁴³⁾

Постојање Народног већа на челу са Светозаром Прибићевићем, чије се гледиште о стварању југословенске државе разликовало од гледишта Југословенског одбора, а подударало са оним српске владе, представљало је за Пашића и двору верне политичке кругове, елемент који није смео да остане неискориштен. Још пре, у телеграму од 1. новембра, Пашић је молио регента Александра да достављени му извештај о односима са Југословенским одбором и српском опозицијом достави Светозару Прибићевићу, “који у том часу води Народно одбор у Загребу да он предзме кораке за остварење народног уједињења.” Регент је извештај послао Прибићевићу и у њему га молио да убрза остварење уједињења.⁴⁴⁾ Тиме је постало јасно да је српском врху у Београду Народно веће постало далеко повољнији партнер у преговорима од Југословенског одбора, који је ишао за тим да се “спречи великосрпски метод

42) Исто, 56.

43) Богдан Кризан, «Српска Врховна команда у данима распада Аустро – Угарске», *Хисторијски зборник*, 14, 1961, стр. 206, 207.

44) С. Прибићевић: п.д. стр. 32.

уједињења и коначно решење одложи до Конституанте у којој су се могле очекивати другачије и прихватљивије солуције.⁴⁵⁾ Због тога је тежиште стварања нове државне заједнице пренесено из иностранства у земљу. Тако је Женевска декларација због стајалишта српске владе и држања неких чланова Народног већа у Загребу постала мртво слово на папиру, што је имало неповољан одраз на даљи развој унутрашњих прилика у Краљевини СХС.

После тога, на седници Средишњег одбора Народног већа било је закључено да се у земљу позову Корошец и Трумбић како би информисали веће о спољном положају Државе СХС, али је Прибићевић искористио ту прилику да њихов рад у иностранству подвргне критици, сматрајући да они немају никаква права да склапају било какве обавезујуће уговоре у име Народног већа.⁴⁶⁾

Због тога је већина Народног већа 24. новембра 1918. године, пошто су у њему изнели веома сугестивне говоре Прибићевић, а нарочито Јосип Смодлака по питању уједињења, донела закључак, не саветујући се са Трумбићем и Корошцем, о уједињењу Државе СХС са Краљевином Србијом и Црном Гором и о слању делегације од 28 чланова који би требали да отпутују у Београд и да тамо у споразуму са српском владом и представницима свих странака у Србији и Црној Гори неодгодиво спроведу организацију јединствене државе. Предложена је и писмена упута (Напутак) за делегацију. После дуге расправе пленум Средишњег одбора прихватио је тај предлог. Против је гласао само Стјепан Радић, који се током новембра почео да ограђује од југословенства које је заступао Светозар Прибићевић и већина Хрватско - српске коалиције. Том приликом он је напао Прибићевића и његове другове како они мисле “да је доста говорити да смо ми Хрвати, Срби и Словенци један народ зато што говоримо један језик, па да зато морамо имати и јединствену централистичку државу, и то краљевство ... под династијом Карађорђевића.. Како је површно, како је плитко и како неоправдано то ваше мишљење! ...Е ако Срби уистину хоће такву централистичку државу и владу, Бог им је благословио; али ми Хрвати нећемо друге државне уредбе него савезну федеративну републику.”⁴⁷⁾ Не дуго после проглашења уједињења показало се да

45) Драгослав Јанковић, «Женевска конференција о стварању југословенске заједнице 1918. године», *Зборник радова «Историја 20. века»*, св.5, стр. 258 - 259.

46) Милада Паулова, *Југославенски одбор*, Просвјетна накладка задруга, Загреб 1925, стр. 573.

47) С. Радић, *Изабрани политички говори*, Менора, Опатија 1995, стр.227-239.

је Радић био у праву, јер је на првим изборима огромна већина Хрвата управо њему, који је био за “савезну федеративну републику”, дала своје гласове.

Средишњи одбор се поново састао 26. новембра да расправи о питању одласка делегације Народног већа у Београд. До договора није дошло, па се већина чланова Средишњег одбора разишла око 10 часова увече уверена да се сутра не иде у Београд. Међутим, остатак чланова Средишњег одбора, присталице Светозара Прибићевића, поново су се сакупили у Малој дворани Сабора и закључили да се у Београд пуује у 9 ујутро посебним возом. Око 23 часа, после завршетка седнице окрњеног Средишњег одбора, гласници су обилазили поједине делегате са задатком да им саопште да се у Београд путује сутра и да буду спремни за полазак.

Прибићевић у својој књизи није писао о дводневној расправи у Средишњем одбору Народног већа, нити је ишта рекао када је и како је донесен закључак да делегати отпутују у Београд. Вероватно је да му у часну писања књиге (1932. година) није одговарало да ту своју заслугу истиче.

Чим је делегација стигла у Београд, отпочели су преговори, у којима није био присутан Никола Пашић, тако да је пресудни чинилац у остваривању уједињења био сам регент Александар, премда су у име српске стране преговоре водили представници српске владе.

Делегација Народног већа у Београду изабрала је одбор петорице са задатком да израде текст адресе коју ће поднети регенту Александру. У расправи о нацрту адресе спорили су се Прибићевић и Анте Павелић старији. Павелић је тражио да се у адреси и одговору регента Александра нагласи поштивање државноправних истојјских индивидуалитета, односно да се истакне поштивање територијалних граница покрајина, аутономна права и однос тих покрајина према државној влади. Прибићевић се успротивио захтеву Павелића, те је тражио да се најпре спроведе уједињење двеју држава, а да се о свему осталом расправља после. Павелићево позивање на Напутак Народног већа од 24. новембра Прибићевић је одбијао тумачећи да он не представља захтеве, већ само жеље, а о њима се може, ако буде потребно, расправљати и касније, током преговора о састављању заједничке владе.⁴⁸⁾

48) Упореди са др. Анте Смит – Павелић, *Др. Анте Трумбић*, Књижница хрватске ревије, Минхен 1959, стр. 217-220; Х. Матковић, *н.д.* стр. 60, 61.

И поред њиховог неслагања, ускоро је састављена “Адреса” која представљала компромис између Прибићевића и Павелића, тако да су се у њој нашле само неке од идеја изражених у Напутку од 24. новембра. На чињеницу да је Павелић попустио утицао је и телеграм примљен од стране Југословенског одбора из којег је било лако уочљиво да је међународни положај Државе СХС веома тежак.⁴⁹⁾ Победом коју је однео у борби са Павелићем, Прибићевић је у ствари учврстио своју позицију у новонасталој држави.

Тако је Александар 1. децембра 1918. године пред делегацијом Народног већа СХС и представника Србије могао да прогласи уједињење Србије са земљама Државе СХС у Краљевину Срба, Хрвата, Словенаца. Тиме је престала функција Народног већа као врховне власти на територију насељеном Јужним Словенима бивше Монархије, а за Прибићевића је завршено једно значајно поглавље политичке делатности. У то време, њему је стварање јужнословенске државе у тесној сарадњи са српском владом и регентом, било најважније. При томе треба имати на уму да је он, као Србин из крајева који су дуго времена били под Аустро - Угарском видео будућност Срба из тих земаља само у чврстом повезивању са Србијом, што је сасвим одговарало циљевима и интересима српске бужоазије, владе и двора. Додуше, Прибићевић то чврсто повезивање види као оживотворење југословенства у смислу националног стапања. Он се одлучно противио и уједињењу на темељу дуализма. Дуалистичка концепција нове државе за Прибићевића је покушај стварања фронте према Србији, а он је хтео управо чврсто уједињење са Србијом. Због тога је он форсирао да се уједињење што пре спроведе, јер је добро знао да би у случају сваког одлагања у акцију се укључили и политичари који нису били сагласни са његовом концепцијом, а то су били представници Југословенског одбора. Тек много година касније он је признао да је тај његов поступак био “политичка и уставна погрешка што одлуке о предмету уједињења, које је у Београд донијела делегација Народног вијећа споразумно с представницима владе и српских странака, нису прије њихова проглашења биле поднесене пленарној сједници Народног вијећа у Загребу, које је једино било овлаштено коначно их прихватити. Поштено признајем свој удио у тој кобној погрешки.”⁵⁰⁾

49) Исто.

50) С. Прибићевић, *н.д.* стр. 28.

*
* *

Пратећи и анализирајући политичку активност Светозара Прибићевића у време Првог светског рата можемо да закључимо да је овај политичар водио рачуна како о интересима српског народа тако и о интересима Хрватско-српске коалиције. И један и други интерес поклапали су се са основном Прибићевићевом мисли водиљом у политичком животу, а то је да Срби И Хрвати су народ са два имена који треба да заједнички ради на стварању јужнословенске државе. Међутим, будући да је Прибићевић био српски политичар који је ипак првенствено у том период водио рачуна о српским политичким интересима, он је за разлику од већине хрватских политичара, уједињење са Србијом сматрао најхитнијим политичким потезом који треба остварити без сувишних политичких договора о унутрашњем уређењу заједничке државе. Овакав став одвео је Хрвате и Србе у заједничку државу у којој су се, баш због Прибићевићеве исхитрености, веома брзо сукобили у вези са многим питањима међу којима су доминирала питања: унутрашњег уређења, устава и граница.

Darko Gavrilovic

**RELATIONSHIP BETWEEN YUGOSLAVISM
AND SERBIAN NATIONAL IDEA: IDEOLOGICAL
MATRIX OF SVETOZAR PRIBICEVIC AT THE
TIME OF THE FIRST WORLD WAR**

Summary

This paper explores the political activities of prominent Serbian politician from Croatia, Svetozar Pribicevic during the First World War. The aim of this paper is an analysis of its political activities that ranged in three areas: efforts to maintain good Serbo-Croat political relations in the Croatian-Serbian coalition and and efforts to maintain the coalition in power; to protect the Serbian people in Croatia during the war; and approaches to the creation of the Yugoslavia before the end of the war.

Key words: Svetozar Pribičević, Yugoslavism, Serbian national idea, Croat–Serbian Coalition, Serbs, Croats, First World War, Yugoslavia, Serbia

ЛИТЕРАТУРА

Архивска грађа

- Богичевић, Војислав, *Сарајевски атентат – изворне стенографске биљешке са главне расправе против Гаврила Принципа и другова одржане у Сарајеву 1914.године*, Државни архив НР БиХ, Сарајево 1954.
- *Дневник седница Хрватског сабора* за 1918. годину.
- Радић, Стјепан, *Изабрани политички говори*, Менора, Опатија 1995.
- Стенографске забиљешке, петогодиште 1913-1918, св. 2, година 1913. и 1914, Загреб 1914.
- Шишић, Фердо, *Документи о постанку Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1914-1919*, Наклада Матице хрватске, Загреб 1920.

Периодика

- *Дом*, 1918.
- *Јавност*, 1936
- *Новости*, 1918
- *Обзор*, 1914.
- *Препород*, 1922
- *Ријеч*, 1925, 1926.
- и, 1914.
- и, 1914.
- *Хрватски Народ*, 1940.
- *Хрватски Покрет*, 1914.

Монографије, мемоари, расправе и чланци

- Гавриловић, Дарко, “Конструкција мита о Босни и Херцеговини као хрватским земљама до половине 20. века”, *Српска политичка мисао*, 29(3), 2010, стр. 305-316.
- Дедијер, Владимир, *Сарајево 1914.*, Просвета, Београд 1966.
- Зборник бањалучки, *Велеиздајнички процес у Бања Луци*, Универзитет Ђуро Пуцар Стари, Бања Лука, 1987.
- Јанковић, Драгослав, «Женевска конференција о стварању југословенске заједнице 1918. године», Зборник радова *Историја 20. века*, св. 5.
- Крестић, Василије, *Српско - хрватски односи и југословенска идеја у другој половини 19. века*, Београд, Просвета, 1986.
- Кризман, Богдан, «Стварање југославенске државе», *Хисторијски преглед*, 1958, 3-4.
- Кризман, Богдан, «Српска Врховна команда у данима распада Аустро – Угарске», *Хисторијски зборник*, 14/1961.

- Кризман, Богдан, «Повјерљиве везе између Југославенског одбора и домаћих политичара за вријеме првог свјетског рата», *Хисторијски зборник*, 15/1962.
- Кризман, Богдан, *Хрватска у првом свјетском рату*, Глобус, Загреб, 1989.
- Матковић, Хрвоје, *Светозар Прибићевић и Самостална демократска странка до шестојануарске диктатуре*, Институт за хрватску повијест Свеучилишта у Загребу, Загреб, 1972.
- Матковић, Хрвоје, *Светозар Прибићевић, идеолог - страначки вођа – емигрант*, Хрватска свеучилишна наклада, Загреб, 1995.
- Новак, Виктор, *Magnum Crimen*, репринт, Нова књига, Београд 1986.
- Паулова, Милада, *Југославени одбор*, Просвјетна накладна задруга, Загреб, 1925.
- Прибићевић, Светозар, *Диктатура краља Александра*, Глобус, Загреб, 1990.
- Рибар, Иван, *Из моје политичке сурадње*, Напријед, Загреб, 1965.
- Смит – Павелић, Анте, *Др. Анте Трумбић*, Књижница хрватске ревије, Минхен 1959.
- Станковић, Ђорђе, *Никола Пашић и југословенско питање*, књ. 2, БИГЗ, Београд 1985.
- Стојановић, Ђорђе „Однос етике и политике: од реалистичког ка пост-структуралистичком приступу проблему“, *Српска политичка мисао*, 30(4), 2010, стр. 11-28.
- Суботић, Момчило „Аутономија Војводине - историјски и савремени контекст - први део“ *Политичка ревија*, 20(2), 2009, стр. 119-136.
- Хорват, Јосип, *Политичка повијест Хрватске*, том 2, Биноза, Загреб 1936.

Resume

Analyzing political activity of Svetozar Pribicevic during the First World War, we can conclude that he took into account both the interests of the Serbs as well as the interests of Croatian-Serbian Coalition. Both interests were matched with elementary Pribicevic's guiding thought in his political life, and that is, that, Serbs and Croats are the one nation with two names that should work together to create a South Slavic state. However, since the Pribicevic was a Serbian politician who was taking care about Serbian political interests, he was unlike most Croatian politicians, for the union with Serbia, considered the most pressing political move that should be achieved without excessive political agreement on the internal structure of the common state. This attitude led the Croats and Serbs into a common state in which, just because Pribicevic compulsion, soon clashed on many issues among which

are the dominant issues: interior design, the constitution and boundaries.

Овај рад је примљен 16. августа 2011. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 11. новембра 2011. године.